

POLYKRATES'İN DİPTEROS'UNDAN HERMOGENES'İN PSEUDODİPTEROS'UNA

Orhan BİNGÖL*

Anabtar Kelimeler: Magnesia • Hermogenes • Pseudodipteros • Pteroma

Özet: Magnesia kazılarının en büyük amacı Hermogenes'in yapılarını incelemek olmasına karşın 1984'den bu yana sürdürülen kazılarda bu amaç doğrultusunda fazla yol alındığı söylenemez. Buna karşın ortaya çıkarılan yeni yapılar üzerinde yapılan çalışmalarla önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Hermogenes yapılarıyla olmasa da ona bağlanan yapılarda bu varsayım irdelenmiştir. Vitruvius'tan edindiğimiz verilere göre Hermogenes "*pseudodipteros*" olarak tanımlanan tapınağı ilk planlayan ve uygulayan mimardır ve bu yapı Vitruvius'a göre Magnesia'daki Artemis Tapınağı'dır. Çalışmalarımızda elde ettiğimiz veriler doğrultusunda, Hermogenes'in bu tapınak tipini belirleme nedenleri konusunda şimdiye kadar çeşitli bilim adamlarınca çeşitli yorumlar ortaya koyulmuş ve bu uygulama genellikle ışık/gölge karşıtlığının uygulanmasına dayandırılmıştır. Bu makalede de aynı nedenler sorgulanmakta ve ışık/gölge karşıtlığının geçerli bir varsayım olamayacağı gösterilmeye çalışılmaktadır. Gerçek zamana dayanan üç boyutlu görüntülerde tapınağın hiçbir zaman ve hiçbir şekilde varsayıldığı kadar ışık/gölge üretecek bir özelliğe sahip olmadığı gösterilmektedir. Bu durumda Vitruvius'un sözlerinden de anlaşılabilir "*pteronu* güzelleştirmek" konusunda Hermogenes'in neler yaptığı konusu üzerinde durulmakta ve *pseudodipteros* tapınak planının bulunuş ve uygulanış nedeni bu sonuca bağlanmaktadır.

VOM DIPTEROS DES POLYKRATES ZUM PSEUDODIPTEROS DES HERMOGENES

Keywords: Magnesia • Hermogenes • Pseudodipteros • Pteroma

Zusammenfassung: Man nähert sich dem 40. Jubiläum der Grabungen in Magnesia mit Ergebnissen von vielen neuentdeckten Bauten, ohne aber Wesentliches für die Erforschung von Hermogenes zu leisten. Es wurden nur einige Hypothesen aufgestellt, die sich auf seine Errungenschaften beziehen (s. Anm.). In diesem Artikel wird zum ersten Mal seine gepriesene Leistung, nämlich Licht und Schatteneffekt zu erzielen, abgelehnt. Das Argument dafür sind die dreidimensionalen Real Time Rekonstruktionen des Tempels, durch die man einwandfrei sehen kann, dass der Tempel nie dem Gedanken entsprechend durch das Sonnenlicht beleuchtet wird. Das Hauptaugenmerk seines Schaffens wird nun bei der weiten Pteroma des neuen Tempeltypus, des Pseudodipteros und seiner reichen Gestaltung der Bauglieder gesucht.

* Prof. Dr. Orhan Bingöl, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, TR- 06100 / ANKARA, e-posta: obingol@ankara.edu.tr

1984 yılında başlayan Magnesia kazılarının ilk amacı¹, her şeyden önce Hermogenes'e ait oldukları varsayılan yapıları yeniden ele alarak somut ve kesin bilgilere ulaşmaktı². Kazıların başlamasından birkaç yıl sonraki Klasik Arkeoloji Kongresi kapsamında yapılan Hermogenes Kolokyumu'nda da bu amaç dile getirilmiş ve bu tür çalışmalar için yeterli olanaklara sahip olunmadığından Hermogenes çalışmalarının ilerleyen yıllarda ele alınacağı belirtilmişti³. Aradan geçen yıllarda çalışmalar yeni bulunan bir yapı kalıntısı olan *Theatron*'da yoğunlaştırıldı⁴. Artemision ve çevresindeki diğer yapılarla *agorada* yapılan çalışmalardan özellikle Artemis Tapınağı konusunda bilgilerimiz arzu edildiği kadar yenilenemedi, güncellenemedi fakat yine de bazı sonuçlar ve gözlemler bilim dünyası ile paylaşıldı⁵.

Önceleri Magnesia'da Artemis Tapınağı dışındaki diğer bazı yapıların da Hermogenes'e ait oldukları varsayılmaktaydı⁶. Bu görüşler her ne kadar çeşitli bilimsel yayınlarla geçerliklerini yitirmiş olsalar da söz konusu yapılardaki çalışmalarla gerek tarihlendirmeler, gerekse mimari ayrıntılar yeniden ele alınarak değerlendirildiler. Örneğin Artemis Sunağı'nın alt yapısının ilk kez değerlendirilmesi sonucu ulaşılan bilgiler, bir doktora teziyle sonuçlandırıldı⁷. Artemision' un batı yarısında, iki uzun kenarda yer alan *stoalarda*

ve *stylobatlar* kaidesinde çalışmalar devam etmektedir. Sunağın batısında ise Kurban Alanı, Kutsal Kaynak, Toplantı Alanı, *Exedralar* ve Anıt Heykel Kaideleri ortaya çıkartılmıştır⁸. *Propylon*da yapılan çalışmaların sonuçları da bir doktora tezi kapsamında ele alındı⁹. *Agora*nın doğu *stoas*ında hiç beklenmeyen sonuçlara ulaşıldı¹⁰. Bu çalışmalardan çıkan sonuç, eğer Hermogenes 2. yy ikinci yarısının bir mimarı idiyse, bunların hiçbirinin onunla çağdaş olmadıklarıdır. Artemision'un batı yarısındaki güney ve kuzey *stoa* ile *agora*nın hiç olmazsa doğu *stoası*, *Propylon* ile birlikte Magnesia'da MS 1. yüzyıldaki yoğun yapılaşmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktaydılar.

Artemis Tapınağı'nın tarihi konusunda göreceli bir değerlendirme, *Propylon* başlıkları ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda ileri sürülmüştür¹¹. Augustus Dönemi'nde, *Arkaizm* ve *Klasisizm* gibi, "*Neo-Hellenizm*" olarak tanımlanan uygulamalarda, bu dönemlerin stilleri kopya ya da taklit edilmeselerdi, *Propylon* başlıkları ile Artemis Tapınağı başlıkları arasında iki yüz yıla yakın bir süre olduğunu savunmak çok güç olacaktı¹². 19. yüzyıldan beri tartışılan en önemli konu olan Hermogenes'in ve dolayısıyla Artemis Tapınağı'nın tarihlendirme sorununa yanıt bulmak için şimdiye dek başvurulan yöntemlerin yetersiz kaldıkları, hiçbir kesin sonuca ulaşılamamasından anlaşılmaktadır. Bu nedenle geriye başvurulmaları kaçınılmaz olan iki yöntem kalmaktadır. Bunlardan birincisi, dönemler arasında elemanlardaki

¹ Bu makalenin İngilizce sürümü Lothar Haselberger tarafından yayınlanacak olan "Der Pseudo-Dipteros des Hermogenes in Magnesia. Zur Bau- und Kunsttheorie in hellenistisch-römischer Zeit" başlıklı kitapta yer alacaktır.

² Bingöl 2007.

³ Bingöl 1990, 63-68.

⁴ Bingöl 2005.

⁵ Bingöl 1990; Bingöl 1993; Bingöl 1996; Bingöl 1999; Bingöl 2012.

⁶ Gerkan 1929, 25.

⁷ Çetin 2003.

⁸ Bingöl 2007a.

⁹ Kökdemir 2004; Kökdemir 2009; Kökdemir 2011.

¹⁰ Bingöl 2006a; Bingöl 2006b.

¹¹ Bingöl 2012.

¹² Örnek: Hellenistik Dönem Sardes Artemis Tapınağı başlıklarının Roma Dönemi'nde aynı yapıda yenilenmeleri. Bkz. Gruben 1961.

teknolojik ve yazıtların paleografik ayrıntıları gözlemleyerek zaman farklarını saptamaya çalışan yöntemler geliştirmektir. İkinci yöntem olarak geriye, sondajlarla elde edilecek buluntuların değerlendirilmesi kalmaktadır¹³. Böyle bir araştırma Artemis Tapınağı'nın tarihini daha geç bir döneme indirecek midir, şimdiden bir şey söylemek için çok erken gibi görünmektedir. Böyle bir olasılık bu kez de Hermogenes'i, Vitruvius'un Grek tipi planıyla Magnesia Tiyatrosu'nun da mimarı olarak görmemize neden olabilir mi? Bunun yanı sıra böyle bir varsayımın, Hermogenes'in de, Pytheos gibi kenti de planlayan bir teorisyen olabileceği görüşünün ileri sürülebilmesine neden olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır¹⁴.

Zaman zaman tapınağa ve elemanlarına ilişkin çeşitli varsayımlar ileri sürülmektedir¹⁵. Tapınağın planı konusunda tartışmaya yol açacak bir durum olup olmadığını sorgulamak ya da henüz hiç bilinmeyenlere ulaşabilmek ancak tapınağın *stylobat*nın ve elemanlarından arındırılmasından sonra yapılacak araştırma sonucunda ortaya çıkacaktır. Bu amaçlar doğrultusunda yapılacak ilk uygulama, tapınağın, planının dahi algılanıp anlaşılmasına olanak tanımayan bir yıkıntı halindeki görüntüsünden kurtarılmasıdır. Şimdiye dek tapınağın batı alınlığı kazı alanı dışına taşınarak bir *anastylosis* oluşturulmuş, ayrıca batı cephesine ait başlıklar da kazı alanının dışına taşınmışlardır¹⁶.

Hermogenes Antik Çağ'ın en fazla tartışılan mimarlarından biridir. Yukarıda değinilen 1. Hermogenes Kolokyu-

mu'ndan¹⁷ otuz yıl sonra yapılan son kolokyumda da varsayımlardan öteye gidilememiştir¹⁸. Bu varsayımların en önceliklisi ve önemlisi her zaman olduğu gibi Vitruvius'un, Hermogenes'in *pseudodipteros* planı yaratmasının nedenlerini sıralarken yazdıklarının yorumlanmasıdır¹⁹. Bu satırların Schlikker'in ifadesinde yer bulan ışık-gölge, siyah beyaz çelişkisi şeklinde yorumlanmasıyla başlayan görüş, Drerup'tan sonra neredeyse tüm bu konuda çalışanları içine alan dalgalar halinde büyüdü ve benimsendi²⁰. Wesenberg ise bu görüşü benimsemediğini son makalesinde açıkça ortaya koydu²¹. Bu görüşe göre genişleyen *pterosoma*, sütunların *cella* duvarına yansıyan gölgeleri ile bembeyaz mermer sütunların yarattığı ışık ve gölge; karanlık ve aydınlık çelişkisi Vitruvius'un "bir öğenin yokluğunu hissettirmeden.... tüm yapının asaletini bu yeni düzenleme ile korumuş-

¹⁷ Hoepfner – Schwandner 1990 (ed.).

¹⁸ Schulz 2012 (ed.).

¹⁹ Vitruvius "De Architectura" III, 3. 8: (Çev. Güven 1993) "Roma'da bu türden bir örneğimiz yoktur. Ancak Küçükasya'da Teos'da Bacchus'a ithaf olunan bir hexastilos bulunmaktadır. Bu bakışımı oluşturan iç sıralardaki otuz sekiz sütünü kaldırıp, masraf ve işçiliği de azaltarak gerçekleştirmiştir. Böylece genel görünümünden taviz vermeden ve zaten fazlalık oluşturan bir öğenin yokluğunu hissettirmeden, sütunlarla cellanın duvarları arasında daha geniş bir yürüyüş alanı elde edip tüm yapının asaletini bu yeni düzenleme ile korumuştur."

Vitruvius "De Architectura" III, 3. 9: "Çünkü *pterosoma* düşüncesi ve tapınağın etrafındaki sütun düzeni, sütun aralıklarının bir yüksek kabartmanın etkileyici görüntüsünü vermesi amacıyla tasarlanmışlardır. Bunun yanında, çok sayıda yağmura yakalanan olduğunda bunların tapınakta ve *sella* çevresinde bekeleyebilecekleri geniş bir yer bulunuyordu. Bu düşünceler, daha önce anlatılmı gibi *pseudodipteros* tapınak düzeninde geliştirilmiştir. Görülüyor ki, Hermogenes ince bir yaratıcılık gösteren sonuçlar elde ederek ardıllarının öğretici ilkeler edinebilecekleri kaynaklar bırakmıştır."

²⁰ Drerup 1964. Öz. 15; Gruben 1991, 423-431, "Diese Disposition ist deshalb erfunden worden, damit die Ansicht durch den Kontrast (asperitas) der Intercolumnien (mit den Säulen) wirkungsvoll sei..."

²¹ Wesenberg 2012, 81-94.

¹³ Gruben 1961.

¹⁴ Koenigs 1984, 89-94.

¹⁵ Haselberger 2012, 123-136.

¹⁶ Bingöl 2007b, 113-118.

tur.” sözleriyle ifade ettiği bir sonucun ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bu görüşleri benimsemesine karşın Drerup da ışık gölge karşıtlığının sadece güney uzun tarafta gerçekleşmiş olabileceğine dikkat çekmişti²².

Kaldı ki tapınağın güney uzun kenarının bu kadar gölge olduğu süreç, sadece yaz aylarında yaşanmaktaydı. Yazın çok daha dik gelen ışınlar, güney *cella* duvarının tamamen gölgede kalmasına ve böylece mermer sütunlarla bir koyu açık karşıtlığı oluşmasına neden oluyordu. Kışın ise eğik gelen ışınlar *cella* duvarını da aydınlattığından böyle bir etki söz konusu olmuyordu. Konutlardaki güneye açık mekânlara güneş ışınlarının ulaşımının sağlanması şeklinde bir uygulamanın söz konusu olamayacağı gibi amacın sadece güney *pteromayı* ısıtmak olamayacağı ortadadır. Bu olumsuz durum, diğer uzun kenarın güneşle hiçbir ilişkisi olmadığı düşünülürse daha da olumsuzlaşmaktadır. Bu uygulamanın, öğlene kadar doğu cephe, öğleden sonra bir süre uzun güney cephe ve güneş batıncaya kadar da batı cephe için bulunmuş dâhiyane bir fikir olduğunu söylemek hiç de kolay olmayacaktır.

Hermogenes'in buluşunu sadece belli bir zaman aralığı için ve havanın güneşli, güneşsiz, yağmurlu, puslu gibi koşullara bağlı olarak sürekli değişkenlik gösterecek bir ışık kaynağına dayandırmış olabileceğini varsayamayız (Res. 1). Bu nedenle Hermogenes'in yapının neredeyse tek bir tarafı için geçerli olabilecek bir uygulamaya girişmiş olduğunu varsaymak, en azından bu mimara haksızlık yapıldığı anlamına gelir. Ayrıca bu etki, ışık gölge-

de aranıyorsa ya Drerup'un garipsediği şekilde dışarıdan bakarak ya da genel olarak kabul gördüğü şekilde içinde dolaşırken algılanmış olduğu varsayılan bir etki olacaktır. Hermogenes böyle bir etkinin peşinde olsaydı, *cella* duvarlarındaki sütun gölgelerine de yansiyacak “*eustylos*” bir düzenlemeyi tercih etmez miydi? Fakat biliyoruz ki yine Vitruvius'a göre sütun aralarının sütun yüksekliklerine oranları konusunda da kurallar getirmiş olan Hermogenes, bunların içinde en güzel aralık dediği (*eustylos*) ölçüyü bu ünlü tapınağında kullanmamıştır²³. Bu varsayım için getirilecek diğer bir çekince de, konunun odağını oluşturan iç sütun sırasının uygulanmamış olmasının, bu tür bir etkiye yapacağı katkının o kadar da abartılacak bir boyutta olmayacağı şeklindedir. Artemis Tapınağı'nda sarı ve gri-mavi mermer kullanılmış olması ayrıca genelde bilindiği şekilde tapınağın boyanmış olması da bu tür bir etkinin beklentisi içinde olunamayacağının diğer göstergeleridir.

Öyleyse Hermogenes iç sütun sırasını neden kaldırmıştır? Bu uygulamasıyla neden büyük ün kazanmıştır. Bunun nedenlerini yine Vitruvius'un satırlarında bulabiliriz gibi görünüyor²⁴. Bu satırlar arasından “*sütunlarla cellanın duvarları arasında (çok) daha geniş bir yürüyüş alanı*” özellikle çekip çıkarılmalı ve yaratıldığı belirtilen etkinin, tapınağın dört bir tarafı için de geçerli olan bir uygulamanın sonuçlarında aranmalıdır.

Hellenistik Dönem'de ziyaretçiler, *stoacılık* felsefesinin getirdiği bir uygulamanın sonucu olarak da görebileceğimiz doğrultuda, kendilerini *stodalarda* buldular. Hermogenes bu uygulamayı, planladığı

²² Drerup, 1964.

²³ Haselberger 1990, 81-84.

²⁴ Vitruvius, “ De Architectura” III (Çev. Güven 1993).

tapınak tipinde kullanmak amacıyla bir *stoa* olarak da düşünebileceğimiz *pteromayı* genişletti ve çok geniş, ferah bir ortam yarattı. Genişletilmesinden ötürü bir çekim merkezine dönüşen *pteromanın* çekiciliğini daha da artırmak amacıyla Hermogenes, orada gezenlere, dolaşanlara görkemli bir sergi de sunmanın kaçınılmaz olduğunu da görmüş olmalı.

Hermogenes *pteromayı* genişleterek – Vitruvius’un sözleriyle “Böylece genel görünümünden taviz vermeden ve zaten fazlalık oluşturan bir ögenin yokluğunu hisssettirmeden, sütunlarla cellanın duvarları arasında daba geniş bir yürüyüş alanı elde edip tüm yapının asaletini bu yeni düzenleme ile korumuştur” – görkemli bir sergi sundu. Bu sergi *pteromanın* bir tarafında kalan *cella* duvarındaki örgü bantlı *toichobathar* ve üstündeki *meander* bantlı podyum tacıyla başlayıp yukarıda yine Hellenistik Dönem’in en önemli özelliklerinden olan bitkisel bezeklerin oluşturduğu duvar friziyle sürüyordu. *Pteromanın* diğer tarafını, Anadolu için bir ilk olan Attika kaideler tarafından taşınan sütunlarla sınırlamıştı. Bu sergiyi çok daha ilginç bir görünüme kavuşturabilmek için kullanabileceği en uygun yüzeylerden biri de yüzyıllardır ihmal edilmiş tekdüze bezemelerle geçiştirilmiş *polster*lerdi. İki yandaki bu dekorasyon zenginliği yukarıda da bezemeli ahşap kasetlerle taçlandırılıyordu.

Bu görsel şölen MÖ 6. yüzyılda Samos’da Polykrates Tapınağı olarak tanıdığımız 2. *Dipteros*’ta ilk kez fakat sadece *pronaosta* sunulmuştu (Res. 2)²⁵. *Pronaos* iç duvarlarında hem podyumda hem de duvar tacında kullanılmış frizler, anta başlıkları, çarkta çevrilmiş sütun kaideleri ve *anthemion* bezemeli sütun boyunları ile ek-

binus başlıklar bu şölenin kuşkusuz ahşap kasetleriyle birlikte en önemli öğelerini oluşturmaktaydılar. Hermogenes bu uygulamayı *cellanın* dışına taşıyarak tüm yapıyı çevreleyen bir uygulamayı yeğledi. Phidias, Hermogenes’in geniş *pteroma* uygulamasını Parthenon için düşünebilse ve bunu Iktinos’a uygulattırabilseydi, frizlerini görmeleri için ilgilileri iskelelerin üstüne çıkartmasına gerek kalmayacak, geniş *pteromada* dolaşanlar bu nefis sergiyi gayet rahat bir şekilde izleyebileceklerdi (Res. 3).

Bu uygulama İktinos’un da pek hoşuna gitmemiş olacak ki Hephaisteion’da yeniden kullanılmasına karşın, onu Bassai Apollon’da *naosun* içine aldı. Onu izleyen örneklerde, örneğin Tegea Athena Alea’da friz hep *naosun* içinde kullanıldı²⁶.

Didymaion *naosundaki* *plaster* başlık ve frizlerin içeride yer almasını da geniş mekân nedeniyle kolayca görülebilir olmalarıyla açıklayabiliriz. Hermogenes’in getirdiği bu uygulama ise, kendinden sonrakiler tarafından özellikle *pseudodipteros* tapınaklarda örnek alındı. Bunların başında Ankara Augustus Tapınağı, Aizanoi Zeus Tapınağı ve Lagina Hekate Tapınağı gelmektedir²⁷.

Humann’ın tapınak kasetlerine verdiği ahşap örneğin *pteromanın* görselliğine yapmış olduğu olumlu katkı düşünülürse, Hermogenes’in aradaki sütun sırasının kaldırılmasıyla yarattığı etkinin ne kadar olumlu ve çarpıcı olduğu ortaya çıkacaktır²⁸. Erechtheion gibi örneklerden bilinen ya da rekonstrüktif çizimleriyle tanıdığımız kaset kullanımının geniş *pteromadaki*

²⁵ Gruben 1991, Abb. 274.

²⁶ Gruben 1991, 129-132; Hoepfner 2012.

²⁷ Ankara Augustus Tapınağı. En son: Görkay 2012, 203-218; Hekate Tapınağı. En son: Tırpan ve diğ. 2012, 181-202; Naumann 1979.

²⁸ Humann 1904, 85, Abb. 81.

görünümünün, ahşap işçiliğinin de katkısıyla hayran bırakacak nitelikte olduğundan kuşku duymamak gerekir.

Vitruvius'a göre Hermogenes, her ne kadar ismini vermese de İon başlığına da son görünüşünü kazandıran mimardır. Yazdıkları her ne kadar onun İon başlığının proporsiyonlarını düzenleyen bir tasarımcı olduğunu gösterir bir içerik taşısa da *pteromadaki* bu görsel şölene başlıkların *polster*lerinin de katkısının çok fazla olduğundan kuşku duyulamaz. Çok uzun bir süredir savunageldiğimiz şekilde Hermogenes, İon başlıklarının *polster*lerindeki Attika, Samos, Ephesos ve Attika-Anadolu tiplerinin hegemonyasına son vermekle kalmamış; bir tapınakta birbirinden farklı *polster* bezemesinin bir yapıda birlikte kullanılmasının ilk örneğini Magnesia Artemis Tapınağı'nda sergilemiştir. *Polster*ler boyutlarının da erken dönemlere göre çok daha artmış olmasından ötürü bitkisel bezemenin kullanılmasına çok uygun yüzeyleri oluşturmaya başlamışlardır. Yarattığı "zengin bezemeli" *polster* tipleri tüm Hellenistik ve Roma Dönemi başlıklarına öncülük etmişlerdir²⁹. Atlamalı olarak sıralanan farklı *polster* dekorasyonları yukarıda değinilen görsel şölenin gerçekleşmesinde büyük pay sahibi olan çok önemli ayrıntılardır. Ziyaretçi ya da izleyicinin *pteroma*nın içine çekilmesiyle birlikte *polster*lerle olacak bir göz temasına yanıt sadece onları zengin bir şekilde süslemekle değil, birbirlerinden farklı dekorasyon şemalarının kullanılmasıyla da fazlasıyla güçlendirdi, tekdüzelikten kurtardı. Genişletilmiş *pteroma*, çok da yüksek olmayan sütunlar, araları fazla açık olmasa da *polster*lerin görselleştirilmeleri için en uygun ortamı sağlıyordu. Hermogenes bu görüntünün

görkemini tavandaki bezemeli ahşap kasetlerle doruğa ulaştırmış olmalıydı. Bu uygulaması ile tapınağın dört tarafı için de geçerli bir sunum, uygulama ve yenilik yaratmış; bu buluş ve uygulamaları Vitruvius tarafından takdir ve övgüyle kaleme alınmıştı.

Bu görüş şimdiye dek savunulan ve Hermogenes'in bir özelliği olduğu varsayılan ışık/gölge uygulamasını yok saymak anlamına gelmemektedir. Tam tersine Hermogenes, ışık/gölge uygulamasını bezemelerin, elemanların daha iyi görünüp seçilip algılanabilir olmasını sağlamak ve böylece serginin çok daha şölensi olmasını sağlamak için uygulamıştır. Şimdiye kadar birçok kez değindiğimiz gibi; *volüt* silmelerinin yarım yuvarlaktan köşeli profile dönüşmesi, İon *kymation*larının arasındaki derin boşluklar, Lesbos *kymation*larının neredeyse ayrıntısız verilmesi, görünmeyen yarı işleniş ya da hiç işlenmeden sunumu, O'nun, etkiyi ışık/gölgeyi kullanarak sağlamasından ziyade, yukarıda değinilen görkemli serginin çok daha iyi algılanabilir olmasını sağlamak için kullanmış olduğu bir yol olsa gerektir³⁰. Drerup'un³¹ "Hermogenes bir gelişimin başlangıcı değil, zirvesidir" görüşünü desteklerken, şimdiye dek savunduğumuz düşüncelerimizi burada vurgulayarak yeniden gündeme getiriyoruz. Sözü bu düşünceleri canlandıran bir görsele bırakıyor ve üç boyutlu canlandırmalarıyla bu sonuçların görselleştirilmesine yaptığı katkıdan ötürü Mert Ulutaş'a teşekkür ediyoruz (Res. 4)³².

²⁹ Bingöl 1980.

³⁰ Bkz. dn. 3.

³¹ Drerup 1964, 19.

³² Bkz. dn. 3.

Resimler Listesi:

- Resim 1.** Magnesia Artemis Tapınağı'nın, günün üç farklı saatindeki aydınlık ve karanlık bölümlerini gösteren, *virtual reality* ortamında hazırlanmış modeli (Mert Ulutaş).
- Resim 2.** Samos, Polykrates, Dipterosunun pronaosunun görünüşü, Gruben 1991, Abb 274.
- Resim 3.** Pheidias'ın dostlarına Parthenon'un frizlerini gösterdiği sahne (Sir Lawrence Alma-Tadema 1868).
- Resim 4.** Magnesia Artemis Tapınağı'nın uzun kenarı, *pteroia* (Mert Ulutaş).

KAYNAKÇA

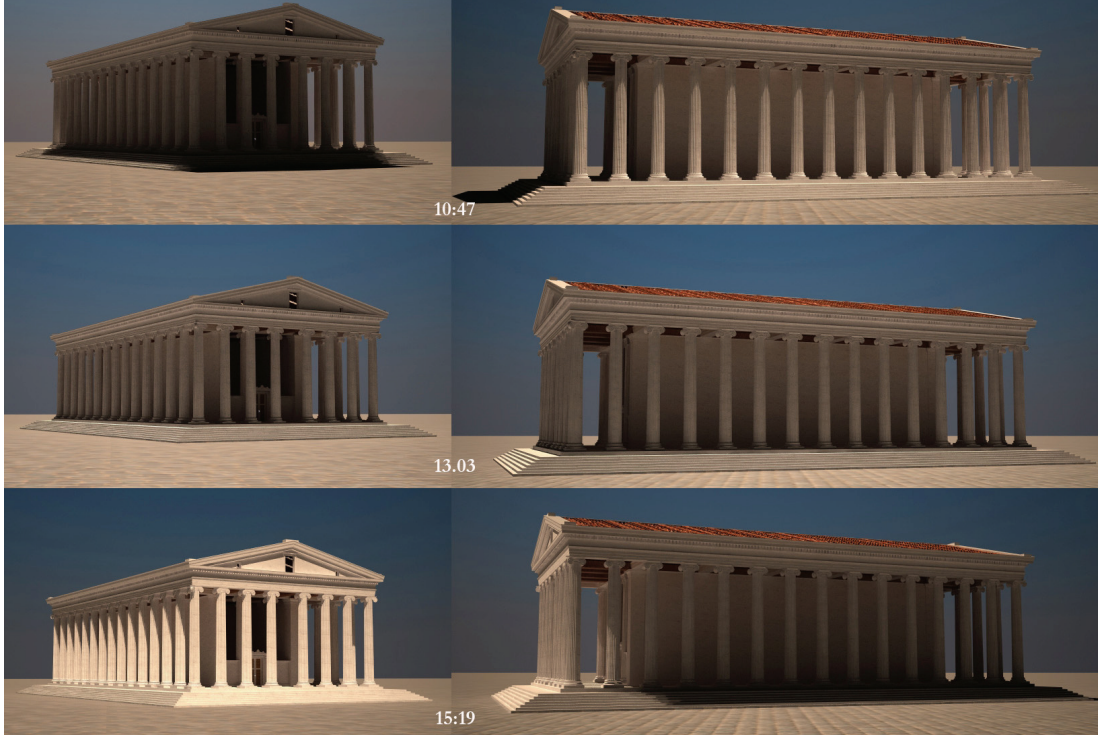
- Bingöl 1980 O. Bingöl, Das ionische Normalkapitell in hellenistischer und römischer Zeit in Kleinasien. *IstMitt* Beiheft 20 (1980).
- Bingöl 1990 O. Bingöl, “Zu den neueren Forschungen in Magnesia am Mäander, içinde: W. Hoepfner – E.-L. Schwandner (ed.), *Hermogenes und die hochhellenistische Architektur*. Rahmen des 13. Internationalen Kongresses für klassische Archäologie Berlin (1990) 63-68.
- Bingöl 1993 O. Bingöl, “Vitruvische Volute am Artemis-Tempel von Hermogenes in Magnesia am Mäander”, Festschrift für Peter Neve, *IstMitt* 43, 1993, 399-415.
- Bingöl 1996 O. Bingöl, “Zu Säule und Gebälk bei Hermogenes”, içinde: E.-L. Schwandner (ed.), Säule und Gebälk, *DiskAB* 6, 1996, 148-152.
- Bingöl 1999 O. Bingöl, “Epiphanie an den Artemistempeln von Ephesos und Magnesia am Mäander”, *100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos*. H. Friesinger – F. Krinzinger (ed.), Akten des Symposium Wien 1995 (1999) 233-240.
- Bingöl 2005 O. Bingöl, *Theatron. Magnesia on the Meander. Magnesia ad Maeandrum Monografileri* 1 (2005).
- Bingöl 2006a O. Bingöl, “Stoa Poikile in Magnesia am Mäander”, içinde: R. Biering, V. Brinkmann, Udo Schlotzhauer, F. Berthold Weber (ed), *Maiandros: Festschrift für Volkmar von Graeve* (2006) 25-30.
- Bingöl 2006b O. Bingöl, “Die Agora von Magnesia am Mäander”, içinde: W. Hoepfner – L. Lehmann (ed.), Die griechische Agora: Bericht über ein Kolloquium am 16. März 2003 in Berlin (2006) 59-65.
- Bingöl 2007a O. Bingöl, *Magnesia ad Maeandrum / Magnesia on the Meander* (2007).
- Bingöl 2007b O. Bingöl, “Die Westseite des Artemistempels von Magnesia”, E. Öztepe – M. Kadıoğlu (ed.), *Patronus. C. Özgünel'e 65. Yaş Armağanı* (2007) 113-118.
- Bingöl 2012 O. Bingöl, “Neue Erkenntnisse am Tempel der Artemis Leukophryene in Magnesia”, *BYZAS* 12, 2012, 113-122.
- Çetin 2003 C. Çetin, *Magnesia ad Maeandrum Artemis Tapınağı Altarı Altyapısı ve Çevresiyle ilişkisi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003).
- Drerup 1964 H. Drerup, “Zum Artemistempel von Magnesia”, *MarbWProgr* (1964) 13-21.
- Gerkan 1929 A. von Gerkan, *Der Altar des Artemis-Tempels in Magnesia am Mäander*, (1929) 24-35.
- Görkay 2012 K. Görkay, “The temple of Augustus and Roma in Ancyra: A Reassessment”, T. Schulz (ed.) *Dipteros und Pseudodipteros*. Bauhistorische und archäologische Forschungen. Internationale Tagung 13-15.11.2009

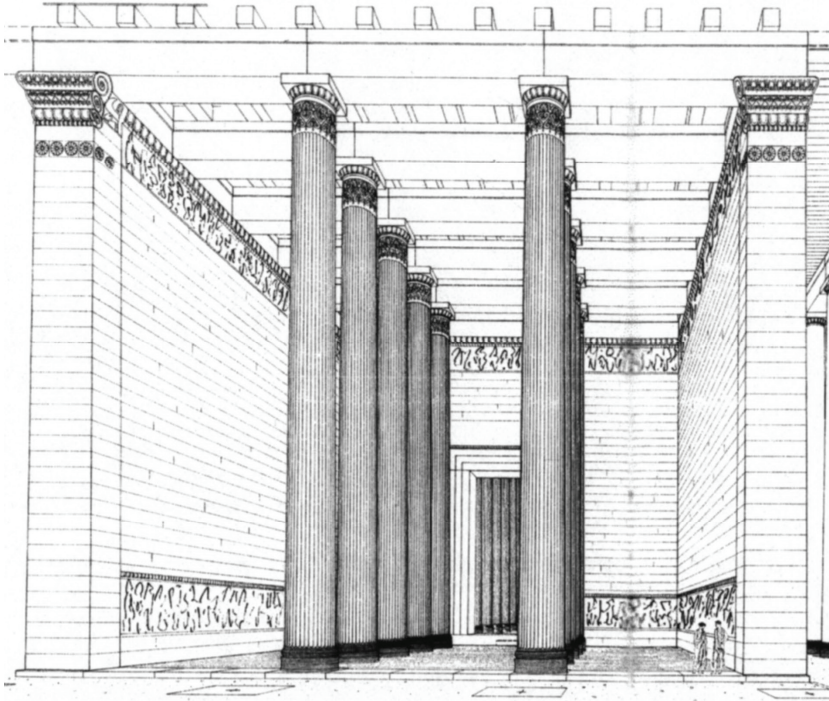
- an der Hochschule Regensburg *BYZAS* 12, 2012, 203-218.
- Gruben 1961 G. Gruben, "Beobachtungen zum Artemis-Tempel von Sardis", *AM* 76, 1961, 155ff.
- Gruben 1991 G. Gruben, *Die Tempel der Griechen* (1991).
- Haselberger 1990 L. Haselberger, "Der Eustylos des Hermogenes", içinde: W. Hoepfner – E.-L. Schwandner (ed.), *Hermogenes und die Hochbellenistische Architektur*. Rahmen des 13. Internationalen Kongresses für klassische Archäologie Berlin (1990) 81-84.
- Haselberger 2012 L. Haselberger, "Zur Ratio des hermogenischen Pseudodipteros: Die Säulenhöhe des Artemistempels in Magnesia", *BYZAS* 12, 2012, 123-136.
- Hoepfner 2012 W. Hoepfner, "Vom Dipteros zum Pseudodipteros", *BYZAS* 12, 2012, 5-18.
- Hoepfner – Schwandner 1990 W. Hoepfner – E.-L. Schwandner (ed.), *Hermogenes und die hochbellenistische Architektur*. Internationales Kolloquium in Berlin vom 28. bis 29. Juli 1988 im Rahmen des XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie (1990)
- Humann 1904 C. Humann – J. Kohte – C. Watzinger, *Magnesia am Mäander* (1904).
- Koenigs 1984 W. Koenigs, "Pytheos, eine mythische Figur in der antiken Baugeschichte", içinde: Bauplanung und Bautheorie der Antike, *DisKAB* 4, 1984, 89-94.
- Kökdemir 2004 G. Kökdemir, "The Augustan Typological and Stylistic Features in Anthemion Decorations on Sacrificial Tables", *Anadolu* 27, 2004, 63-96.
- Kökdemir 2009 G. Kökdemir, *Menderes Magnesiası-Propylon* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009).
- Kökdemir 2011 G. Kökdemir, "Menderes Magnesiası – Propylon Mimari Bezemeleri", *Anadolu/Anatolia* 37, 2011, 93-141.
- Naumann 1979 R. Naumann, *Der Zeustempel zu Aizanoi* (1979).
- Schulz 2012 T. Schulz, "Vergleich der Pseudodipteroi – Aufbau und Konstruktion", *BYZAS* 12, 2012, 165-180.
- Schulz 2012 (ed) T. Schulz (ed), "Dipteros und Pseudodipteros. Bauhistorische und archäologische Forschungen", *BYZAS* 12, 2012.
- Tırpan ve diğ. 2012 A. Tırpan – Z. Gider – A. Büyüközer, "The Temple of Hekate at Lagina" *BYZAS* 12, 2012, 181-202.
- Vitruvius *De Architectura* (Çev. S. Güven, Vitruvius. Mimarlık Üzerine On Kitap) (1993).
- Wesenberg 2012 B. Wesenberg, "Der Pseudodipteros in Vitruvs Architekturtheorie", *BYZAS* 12, 2012, 81-94.

Kuzybatı

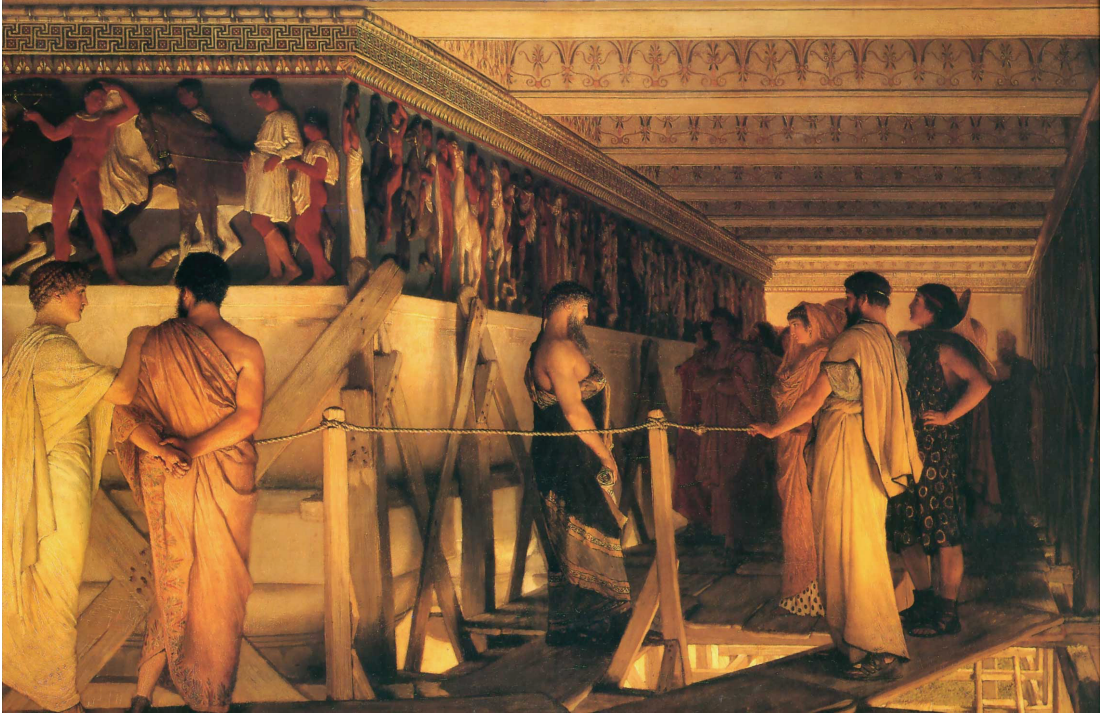
Güney

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4